

MİLLİ QÜRUR HİSSİ

MİLLİ VARLIĞIMIZIN TƏZAHİRÜDÜR

Milli qürur hissi uzun bir tarixi inkişaf prosesinin məhsuludur. Bu mənada ictimai-siyasi inkişafın bütün səciyyəvi cəhətləri- sosial sarsıntılar, inqilabi dəyişikliklər, milli mübarizə motifləri bütün kaloriti ilə onun məzmununda əks olunur. Odur ki, insanın emosional fəaliyyətinin bu sahəsi çox fəal surətdə ictimai münasibətlərlə, tarixi prosesin ayrı-ayrı mərhələləri ilə əlaqəyə girib ondan bəhrələnməyə bilər. Tarixi inkişafın zəngin çalarlarını daşıdığı kimi çətin və dinamik rol oynayır.

Məhz milli qürur hissinin fəal təsiri altında millətə aid səciyyəvi, tipik keyfiyyətlər millətin bütün dostlarının, onun hər bir üzvünün dünyagörüşündə, hərəkət və davranışlarında əks olunur. Bu hissin belə bir cəhəti ona milli həyatın bütün sahələrində çevik və dinamik rol oynamaq, hissi və duyğulara, qəlblərə təsir göstərmək, nümunə gücünə malik olmaq imkanı verir. Kütləvi vətənpərvorlik aktları, vətən təəssübkeşliyi və s. cəhətlər məhz bu psixoloji zəmində baş verir. İnsanın cəmiyyətdə, doğma diyar və torpaqla, mənsub olduğu millət və xalqla və nəhayət bəşəriyyətə əlaqəsinin çoxşəxli sosial mexanizmi bu hissə vasitəsilə hərəkətə gəlib həyata keçir. Bizə monon qüvvətli edən, doğma vətənlə qırılmaz tellərlə bağlayan, onun naminə fədakar işlərə ruhlandırıcı təsir gücüdür. Tarixi dönüş anlarında, mühüm sosial məsələlərin həllinə münasibətdə bu cəhət daha qabarıq surətdə meydana çıxır. Məsələn, son vaxtlar respublikamızın suverenliyinə qarşı sui-qəsdlər milli hissələrin

coşub kükrəməsinə, milli qürurun daha kəskin şəkildə təzahürünə gətirib çıxarmışdır.

Tarixi inkişafın gedişində, xüsusən də onun kəskin dönüş anlarında bu cəhət özünü daha qabarıq təzahür etdirir. Torpaqlarımız uğrunda aparılan qanlı müharibələrin respublikada yaratdığı emosional fon bunu təsdiq edir. Ümumiyyətlə, millət və xalqın adı və şəraiti, onun orazi bütövlüyü ilə bağlı məqamlarda milli qürur hissi səfərbəredici gücü ilə milli tələdə əvəzsiz rol oynayır. Bu hissə milli əlamətlərin ictimai münasibətlər sahəsində inikası olduğundan ictimai inkişafın bütün xüsusiyyətlərini özünəməxsus tərzdə əks etdirir. Odur ki, o ümummilli cəhətlərin təmərküzlənmiş yekunu kimi sivilizasiyanın ümumi strukturunda milli faktorın, milli özünəməxsusluğun daşıyıcısı rolunu oynayır.

Heç bir millət digər millət və xalqlarla əlaqədə olmadan inkişaf edə bilməz. Buna görə millətin inkişafının xarici amilləri millətlər və xalqlar arasındakı münasibətləri ifadə edərək özünü ictimai və iqtisadi, siyasi, mədəni və s. əlaqələrdə göstərir.

Millətlərarası münasibətlər cəmiyyətin xarakterindən və onun daxilindəki münasibətlərdən asılı olaraq müxtəlif şəkildə təzahür edir. Millətlərin inkişafının daxili tərəfi ilə xarici tərəfi arasında keçilməz sədd yoxdur. Millətlərin daxilədən inkişafı, təkmilləşməsi, yeni-yeni cəmiyyət mənbələrinin aşkara çıxarılması, həm də millətlərarası münasibətlərin inkişafına, dərinləşməsinə və genişlənməsinə təkan verir. Millətlərarası münasibətlər getdikcə genişlənmək ilə öz növbəsində millətlərin daxili potensial inkişafına təsir edərək onu sürətləndirir (Qurban Bayramov. Mədəniyyət. Millilik və beynəlmillətçilik. B., Gənclik, 1974, s.4-5).

Milli müəyyənlik mütrəkkəb məzmununa malik olduğundan onun formalaşması və inkişafı sivilizasiyanın mahiyyəti ilə bağlı bir sıra amillərdən asılıdır. Həm də bunlar milli münasibətlərin özü üçün səciyyəvi olan cəhətləri birləşdirir. Odur ki, milli münasibətlərə aid bir çox xüsusiyyətləri həm milli müəyyənliyə, həm də sivilizasiyanın inkişaf yoluna aid etmək olar. Həm də bu mütrəkkəb dialektik əlaqədə sosial sinfi, etno-psixoloji, milli-mədəni, habelə şəxsiyyətin mədəni keyfiyyətləri sıx cərpazlaşdırıcı sivilizasiyaya milli kaloriti, müəyyən özünəməxsusluq ünsürləri daxil edir. Digər tərəfdən milli münasibətlərin çoxcəhətli meylləri, onun inkişafında meydana çıxan ziddiyyətlər və çətinliklər milli həyatın bir sıra səciyyəvi cəhətləri vasitəsilə sivilizasiyanın məzmununda dərhəl özünü hiss etdirir. Hazırda ictimai proseslərin tələtməli inkişaf meylli, əvvəlki dövrlərə mənsub olan yeknesəkkəlikdən uzaqlaşmalar milli hissələrin təzahüründə də özünü hiss etdirir. Uzun müddət beynəlmillətçilik təbliğatı ilə bir araya sığmadığı adı altında qadağan zonası elan edilmiş bu sahə indi canlanma və əsil intibah dövrünü yaşamaqdadır. Milli müəyyənliyin vacib tərəfi kimi milli hissələrin təbiətini, onu fəaliyyətə gətirən amillərin mexanizmində heç nəyi ideallaşdırmadan, faktları artırıb əksiltmədən öyrənmək üçün geniş imkanlar meydana çıxmışdır.

Tarixi inkişaf pillələrindən, həyat şəraiti və mədəni istehsal münasibətlərinin növbündən asılı olaraq millətin mədəni siması özündə emosional və intellektual cəhətləri birləşdirir. Emosionallıq əsasən psixoloji, intellektuallıq isə ideoloji amillər şəklində ifadə olunur. Həm də mədəni simanın bu iki tərəfi sıx dialektik vəhdət təşkil edir. Həmin tərəflərdən hər biri milli həyatın,

Milli qürur hissi milli varlığı, milli müəyyənliyi səciyyəvləndirən, millətə və xalqa aid keyfiyyətləri küll halında özündə cəmləşdirən ən mühüm əlamətlərdəndir. Millətə aid bir çox cəhətlər- milli mədəni sima, özünəməxsus milli cəhətlərin toplusu kimi milli xasiyyət, emosional-psixi amillərin məcmusu kimi milli psixologiya, həyat tərz, adət və ənənələr milli qürur hissi vasitəsilə daha qabarıq şəkildə təzahür edir (Qabil Hüseynov. Milli qürur hissi. B., 1991, s. 18).

milli müəyyənliyin ayrı-ayrı xüsusiyyətlərini özünəməxsus şəkildə ifadə edir və onu sivilizasiyaya doğru istiqamətləndirir. Milli yetkinlik, milli vəzifələrin dərək edilməsi və xalqın sivilizasiyalı münasibətlərə qoşulması səciyyəvi və onların həyata keçirilməsinə millətin və xalqın bütün nümayəndələrinin cəlb edilməsi- bu iki amilin təsir gücündən və onların qarşılıqlı əlaqəsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Əlbəttə psixoloji amillər milli praktikaya daha yaxındır və bu mənada homişə milli səciyyəvi xüsusiyyətləri daha kaloriteli şəkildə özündə əks etdirərk imkanına malik olur.

Göründüyü kimi, xalqın sosial yaddaşında eto ümummilli hadisələr həkk olunur ki, bunlar milli idrakın süzgəcindən keçərək milli qürur obyektinə çevrilir, ayrı-ayrı adamlarda dərindən milli mənsubiyyət hissi təbiyyətdə formalaşdırır. Bu mənada, tarixi hadisələr, ayrı-ayrı görkəmli şəxsiyyətlər, ictimai-siyasi xadimlər, milli qəhrəmanlar, yaradıcı dühalar olmaları kösb edir. Həmin adamların məqsədləri, onların xalq yolunda etdiyi əməllər nəsilərin yaddaşında həfz olunur, milli müəyyənliyi formalaşdırıcı ideallar kimi təzahür edir.

Maraqlıdır ki, milli ideallar milli-mədəni sərvət kimi özlərinin yüksək ülvyyəti ilə bir tərəfdən millətin bütün üzvlərini qırılmaz əlaqə və mənəviyyət telləri ilə birləşdirir, ümummilli ləyaqət və iftixar hissi təbiyyətdədir, digər tərəfdən, onun dünyəvi sivilizasiyaya çıxışı təmin edir. Həmin prosesin yüksək emosional təsirliliyi onda təzahür edir ki, ayrı-ayrı fərdlər adı sür, bəsit hissələr səviyyəsini aşaraq daha yüksək duyğular, yüksək amalların qayğıları ilə yaşamağa başlayırlar. Məhz milli idealların əfsunlayıcı, səfərbəredici cazibə qüvvəsi ilə şəxsiyyətin formalaşması, onun ictimai-siyasi fəaliyyət orbitinə cəlb edilməsi işi daha da intensivləşir. Şovinizm, milli məstəsnalıq zəhərindən uzaq olan milli idealların təsiri altında insan monoviyatı və əxlaqı daha da ülviləşir, onun sosial duyumu daha da güclənir, cəmiyyət və xalq, son dərəcə isə bütün bəşəriyyət qarşısında məsuliyyətini daha aydın şəkildə müəyyənləşdirir.

Mədəniyyətin səciyyəvi cəhəti kimi xalqların sosial həfzində millətlərarası münasibətin, mədəniyyətlərarası inteqrasiyanın olduqca humanist formaları, yəni millətlər məhrəban qonşuluğu, əmək yoldaşlığına, bəyənəlmilət duyğularına sösləyən formalar mövcud olur. Bu yaddaş, dil, sosial-psixoloji, etnik və dini fərqləri çox vaxt üstələyir, mövhumatın, zehniyyətin yaratdığı maneələri aradan qaldırmağa kömək etməklə, müxtəlif sivilizasiyaların inteqrasiyasını mümkün edir. Bu cəhət ayrı-ayrı etnik qrupların qarşılıqlı yaşadıqları regionlarda daha qabarıq surətdə özünü göstərir. Müxtəlif millətlərdən olan adamlar və ailələr arasında dostluq və hətta qohumluq əlaqələrinin olması bu məsələlərdə tənzimləyici rol oynayır. Bu cəhətlər insan münasibətlərinin milli cəhətlərə bağlı olan sahəsində sivilizasiyalı mənəviyyəti, millətlərarası əlaqələrdə sağlamlıq dərəcəni bərqərar edir, bu istiqamətdə toplanmış sosial tarixi təcrübəni həm qoruyub saxlayır, həm də onu yeni keyfiyyətlərə zənginləşdirir. Qeyd edilənlər həm də sivilizasiyanın inkişafını təmin edən mühüm ehtiyat mənbələrindən birinə çevrilir.

Həmin cəhətlər isə adamların milli vəzifələrlə bağlı fəaliyyətini cəmiyyət və sivilizasiya qarşısında duran mühüm ictimai vəzifələrin həllinə yönəltməkdə mühüm iş görür.

Milli müəyyənlik özündə millətin tarixi inkişafının bütün cəhətlərini əks

etdiriyindən zəngin məzmununa malikdir, həm də bu zənginlik mahiyyətdə milli sərhədləri aşır-keçir, bu prosesdə onun sivilizasiya ilə əlaqəsi xeyli aydınlaşır. Milli gərəklər, millətin adı ilə bağlı olan müəyyənliklərə nəzər yetirsək sırf milli-olahlıqda keyfiyyətlərlə yanaşı, digər millət və xalqların, ümumiyyətlə sivilizasiyanın tarixi inkişaf təcrübəsindən əxz edilmiş çoxlu nümunələrdən rastlaşırıq. Çünki millət, xalq və etnik qrup bütün ətraf əlamətdən, digər etnik qruplardan təəcir edilməmiş deyildir, hər bir millət bəşəri adlı ictimai orqanizmin və bütövlükdə mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi olduğundan ümumbəşəri amillər milli cəhətlərin inkişafında öz işini görə bilir. Adətən milli müəyyənliyi yalnız milli cəhətlərin daşıyıcısı kimi qələmə verib, onun məzmununda ümumbəşəri məqamları inkar etmək istəyirlər. Ancaq belə bir faktıdan yan keçmək olmaz ki, millətə, onun monoviyatına, milli xarakter və milli simaya homçinin ümumbəşəri xarakterli hadisələr də müəyyən dərəcədə təsir edir. Digər tərəfdən, millət və xalq məhz ümumbəşəri cəhətlər vasitəsilə mədəniyyətə daxil olur, oradan mühüm sosial təcrübəni ödə edərək yüksək səviyyəyə çatır (Poranen П.М. и Свердин М.А. Патриотизм и общественный прогресс. М., Политиздат, 1977, с.26).

Beləliklə, milli müəyyənliyin məzmununda milli və ümumbəşəri cəhətlər ahəngdar surətdə bir-birlərini tamamlayıb qarşılıqlı dialektik vəhdət təşkil etdikdə millət və xalq sivilizasiyalı proseslərə qoşmaqda fəaliyyət göstərir. Bu mənada milli mənsubiyyət hissinin məzmunu da ayrı-ayrı millət və xalqlara aid olan milli cəhətlərin ümumbəşəri cəhətlərə nisbətli təkcə ilə ümuminin nisbəti kimidir. Dialektikanın qanunlarından aydın ol-

duğu kimi, təkcənin (millinin) ayrı-ayrı cəhətləri toplanaraq ümumidə (ümumbəşəri) təzahür edib, ümumi (ümumbəşəri) təkcənin (millinin) inkişafına yeni məzmun, yeni mahiyyət verir.

Son zamanlar, milli şüurun kəskin surətdə oyanışı milli aminin rolunu hədsiz dərəcədə artırmışdır. Millət və xalqlar milli özünəməxsusluq üzərində daha çox əsməyə, etnik proseslərin milli məqamlarına daha çox diqqət yetirməyə həssaslaşmağa çalışırlar. Etnik partlayışlar kimi qiymətləndirilə biləcək dəyişikliklər həm milli müəyyənliyə, həm də onun inkişaf meylinə güclü təsir göstərir. Lakin bu dalgada milli cəhətlərə hədsiz uyub ümumbəşəri cəhətlərə lazımı əhəmiyyət verilməməsi son nəticədə milli mənsubiyyət hissini fəaliyyətin dar bir sahəyə münəcər edilməsinə gətirib çıxara bilər. Yalnız milli ənənələr ruhunda təbiiyə edilib ümumbəşəri əxlaq normalarından bəhrələnməyən milli mənsubiyyət hissi mühafizəkar millətçiliyə gətirib çıxarar, milli tərəqqi üçün o qədər də imkanlı perspektivlər vəd edə bilməz.

Milli cəhətlər millətin sosial portretini, sosial orqanizmi kimi birliyini səciyyəvi əlamətlərini özündə birləşdirir. Tarixi inkişaf prosesi, habelə millətin tarixi inkişaf təcrübəsi və digər sosial məqamlar bu portretin ayrı-ayrı cizgilərini yaradır. Millət və xalq bu ölçülər daxilində dərk edilir. Əgər ayrıca bir millətli səciyələndirən müəyyənliyin obyektlərini ilk növbədə milli əlahiddə cəhətlər-xalq həyatı ilə, onun etnik xüsusiyyətləri və tarixən yaranıb formalaşmış düşüncə tərzini, adət və ənənələrlə bağlı ünsür-lərini bütünlükdə bəşəriyyətin adı ilə əlaqəli, qlobal əhəmiyyət kəsb edən motivlər qidalandırır. Həm də bu zaman ictimai-siyasi inkişafda mühüm rol oynayan ümumbəşəri faktlar milli əlamətlərin məzmununu ümumbəşəri proseslərlə varislik əlaqələri ilə zənginləşdirir. (Давыдов В.П. Общечеловеческая и классовая при переходе к рыночным отношениям. Социально-политические науки, 1991, №6, с.10).

Mədəniyyətin ümumbəşəri cəhətlərini milli cəhətlərin sadəcə toplusu kimi təsvir etmək olmaz. Bu dialektik sintezdir, millinin ən yaxşı cəhətlərini özə etmiş, onlara yeni məzmun və görkəm vermiş dialektik seçmədir. Ümumbəşərinin miqyas genişliyi, əhatəliyi bu yolla təmin edilir. Bu prosədə milli təfəkkürün hüdudları daha da genişlənir, milli müəyyənlik özünün arxaik, məhdud cəhətlərindən azad olunur, daha demokratik, humanist və sivilizasiyalı məzmun alır. Çünki milli cəhətlər öz qınına qapanıb qalarsa, millət və xalqların mənəvi simalarının mütləq naliyyətlərindən bəhrələnməzsə, belə halda milli lovgalıq, milli xudbinlik boy atır, sərəmsiz milli xülyalar meydana çıxır, qarşısı alınmadıqda isə ekstremist iddialara çevrilir. Daha təhlükəli odur ki, başqa xalqların milli həysiyyətinə, milli duyğularına məhəl qoyulmur, düşmənçilik, qarşıdurma ehtirasları süni surətdə qatışdırılır. Bu cür kütləvi psixoz halı insanın fikri və qərarını əlindən alır, onda qeyri-bəşəri duyğuların, antihumanist niyyətlərin yaranmasına imkan verir.

Deməli, bəşəriyyət milli cəhətlərin forma rəngarəngliyini qavrayaraq milli proseslərin məzmunca dolğunlaşmasına kömək edir. Nəticə etibarilə ictimai hadisə və proseslərin məzmununda bu qarşılıqlı dialektik vəhdəti əks etdirən yeni-yeni cəhətlər yaranıb ortaya çıxır. Həmin prosədə mədəniyyətdə milli münasibətlərin real praktikasını, onun çoxcəhətli xüsusiyyətlərini daha hərtərəfli və rəngarəng surətdə əks etdirmək imkanına malik olur. Bu baxımdan millilik özündə bəşəriyyətin həqiqi rəngarəngliyini sintezləşdirərək xalq həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilir, həm milli proseslərə, həm də sivilizasiyanın inkişafına mütləq təsir göstərir.

Sivilizasiyalı cəhətlərin milli münasibətlərdə yüksək təsir gücü özünü bir də onda göstərir ki, ümummilli psixologiyanın, millətin bütün dəstələri üçün olan psixi keyfiyyətlərin formalaşması mahiyyətcə qeyri-mütləq qəbul edilən bəzi milli-əlahiddəlik və zəhniyyət nümunələrinin aradan qalxması ilə birgə müşayiət olunur. Bu prosədə

əyalətçilik, yerliçilik təzahürləri tədricən aradan qalxır, millətin vahid mənəvi simasının ayrı-ayrı çalarları yaranıb formalaşır. Bu isə millətin ümumbəşəri proseslərdə daxil olması və orada özünə layiq yer tutması işini xeyli yüngülləşdirir.

Məlum olduğu kimi Azərbaycanın zəngin təbiəti, bol fauna və florası, məhsuldar torpağı, habelə belə torpaqlarda məskunlaşan insanların yaradıcılıq təxəyyülü ən qədim dövrlərdən başlayaraq burada müxtəlif peşə sahələrinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu peşə əhalinin bir çoxunu bilavasitə istehsalçıların məişət tələbatını ödəməyə xidmət edirdisə, bir hissəsi də sənətkarlıq obyektlərinə çevrilməklə əmtəə xarakteri kəsb edir və daxili habelə xarici bazarlara çıxarıldı. Belə sənətkarlıq məhsulları Azərbaycanın çox-çox uzaqlara yayılaraq dünya şöhrəti qazanırdı. (Ardın Əlizadə. Milli mədəniyyətdə tarixilik. B., 2000, s.39).

Çağdaş etnik qruplararası, millətlərəarası qarşılıqlı təsirləri öyrənərək millətlərə, etnik qruplara xas olan ən xırda proseslər konkret şəkilə, sosioloji bilik sisteminin bütün səviyyələrində həm empirik ümumiləşdirmə, həm də sosioloji tədqiqatlar səviyyəsində yanaşmaq vacibdir. Belə bir vəziyyətdə ayrı-ayrı sosial mühit və şəraitlərdə milli proseslərin, millət və xalqların mənəvi həyat fəaliyyətinin xüsusi və ümumi qanunauyğunluqları, bunların mədəniyyət və ümumi qanunauyğunluqları, sivilizasiya ilə bağlılığı daha qabarıq şəkildə özünü göstərir.

Bələliklə, milli müəyyənlik səciyyətinin sosial qiymətliliyinin, onun cəmiyyətdə sosial-emosional əlaqəsinin mühüm şərti kimi sivilizasiyalı proseslərin inkişafında böyük rol oynayır. Milli hissələrin fəaliyyəti orbitinə cəlb olunan insan millətin, xalqın, son nəticədə isə bəşəriyyətin adı ilə bağlı böyük mətbəblər, ali duyğuların dünyasına çıxıb bilər.

Ardın Əlizadə,
fəlsəfə elmləri namizədi, dosent